

Karol Dejna 1911-2004

16 kwietnia 2004 roku zmarł w Łodzi profesor Karol Dejna, członek rzeczywisty PAN, członek czynny PAU, doktor honoris causa Uniwersytetu Łódzkiego, członek honorowy International Society for Dialectology and Geolinguistics we Florencji.

Profesor Karol Dejna urodził się w Borkach Wielkich koło Tarnopola. Tam ukończył szkołę średnią. W latach 1930-1935 odbył studia w zakresie filologii polskiej i słowiańskiej na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Miał znakomitych nauczycieli, bo w tym okresie na kierunku polonistycznym i sławistycznym wykładali tacy uczeni, jak Henryk Gaertner, Witold Taszycki, Jan Janów, Juliusz Kleiner. Pracę magisterską poświęconą stronie biernej w średniowiecznej polszczyźnie napisał pod kierunkiem prof. Henryka Gaertnera.

Wkrótce po ukończeniu studiów swoje zainteresowania naukowe kieruje na dialektologię. Jeszcze przed wojną podejmuje badania terenowe nad gwarami polskimi i ukraińskimi. Tej problematyki dotyczy jego pierwsza rozprawa naukowa (*Polsko-wołyńskie pogranicze językowe*), którą opublikował w 1938 roku w „Roczniku Podolskim” w Tarnopolu. W tym czasie pracował też nad monografią *Gwary małopolskie na zachód od Zbrucza*, ale mógł ją opublikować dopiero w 1947 roku w „Sprawozdaniach Polskiej Akademii Umiejętności”. Stanie się ona podstawą przewodu doktorskiego pod kierunkiem prof. Zdzisława Stiebera.

Do wybuchu wojny w 1939 roku pracę badawczą łączy z obowiązkami nauczyciela gimnazjalnego we Lwowie. Okres wojny i okupacji spędza we Lwowie. Bierze też udział w walkach frontowych jako żołnierz Drugiej Armii Wojska Polskiego.

W 1945 roku przybywa do Łodzi i podejmuje pracę na Uniwersytecie Łódzkim. Z uniwersytetem tym i ośrodkiem naukowym łódzkim pozostanie związany do końca życia. Tutaj kontynuuje rozpoczętą przed wojną pracę (*Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny*, opublikowaną w 1957 roku w Pracach Komitetu Językoznawstwa PAN), równocześnie jednak swoimi badaniami dialektologicznymi obejmując także inne tereny: pogranicze polsko-łaskie, byłe województwa kieleckie i łódzkie, północną Małopolskę. Przy współudziale uczniów powstają takie monumentalne dzieła, jak *Atlas gwarowy województwa kieleckiego* (Łódź 1962-1968), czy liczące ponad 1600 stron *Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego* („Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” 1974-1988).

Swoje zainteresowania poszerza o toponomastykę. Badania w tym zakresie prowadzi na materiale śląskim. Zabiera głos w kwestii polonizacji niemieckich lub zniemczonych nazw miejscowych na Śląsku (*Urzędowe i gwarowe postaci nazw miejscowych w okolicy Głubczyc i Raciborza*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, t. II, 1955) oraz występuje z nową koncepcją klasyfikacji nazw terenowych, którą opiera na podstawach strukturalno-gramatycznych (*Terenowe nazwy śląskie*, „Onomastica” I, 1956).

Ważną pozycję w Jego dorobku stanowią *Dialekty polskie* (Ossolineum 1973, 2. wyd. 1993). Książka ta zawiera nie tylko znakomitą charakterystykę gwar polskich, ale Autor prezentuje w niej także założenia teoretyczno-metodologiczne, które wypracował i na których się opierał w swoich badaniach dialektologicznych.

logicznych. Są one konsekwentne i spójne, nawiązują w znacznej mierze do metodologii klasycznego strukturalizmu szkoły praskiej, ale się do niej nie ograniczają. *Novum* ujęcia Profesora Dejny polega na tym, że główny cel dialektologii upatrywał w wyjaśnianiu procesów wiążących się z kształtowaniem się, rozwojem i różnicowaniem języka polskiego. Wiele uwagi poświęcał zwłaszcza badaniu powstawania i szerzenia się innowacji językowych od okresu przedślówiańskiego aż po współczesne cechy gwarowe. Jest to koncepcja, którą można określić jako dynamiczną, a która przeciwstawia się nie tylko ujęciom synchroniczno-statycznym, ale także tradycyjnym diachronicznym. Z wielkim uznaniem przyjmowano też zastosowaną przez Niego w badaniach dialektologicznych metodę kartograficzną.

Jak wielkie znaczenie przywiązywał do problemu innowacji językowych, świadczy fakt, że w niewiele lat po opublikowaniu *Dialektów polskich* opracował i wydał *Atlas polskich innowacji dialektalnych* (PWN 1981, wydanie 2. 1994). Oba te dzieła spotkały się z wysoką oceną ze strony nie tylko dialektologów, ale językoznawców w ogóle.

W Jego koncepcji ważne miejsce zajmuje też problematyka kontaktu językowego i pogranicza. Warto tu przypomnieć, że tej problematyki dotyczyła pierwsza publikowana rozprawa Profesora Dejny (*Polsko-wołyńskie pogranicze językowe*), a nawiązaniem do tych zainteresowań były Jego badania nad gwarą czeską mieszkańców Kucowa (w gminie Kleszczów, dawne województwo piotrkowskie). Czesi kucowscy są potomkami protestantów, którzy wyemigrowali z północno-wschodnich Czech, zajętych przez Fryderyka II, króla Prus podczas pierwszej wojny śląskiej z Austrią w latach czterdziestych XVIII wieku. Osiedlili się oni najpierw na Śląsku, a z początkiem XIX wieku przenieśli do Kucowa. Dziś są dwujęzyczni. Zdaniem Profesora Dejny, który gwarze tej poświęcił szereg rozprawek i obszerny *Słownik gwary czeskiej mieszkańców Kucowa* (Ossolineum 1990), zachowaniu odrębności

językowej i narodowościowej sprzyjało ich wyznaczenie.

Ukoronowaniem prac dialektologicznych Profesora Dejny jest czterotomowy *Atlas gwar polskich*, który został opracowany pod Jego kierownictwem i opublikowany w serii Prac Komitetu Językoznawstwa PAN: t. I, *Małopolska* (1998), t. II, *Mazowsze* (2000), t. III, *Śląsk* (2001), t. IV, *Wielkopolska, Kaszuby* (2002). Jest to dzieło monumentalne, oparte na założeniach teoretyczno-metodologicznych, które Profesor Dejna wypracowywał w swoich wcześniejszych pracach.

Profesor Dejna w dialektologii widział ważny dział językoznawstwa, który – jak napisał w jednym ze swoich artykułów* – „pomaga nam w sposób pełniejszy poznać i zrozumieć istotę oraz historię języka ogólnonarodowego i jego powiązania z językami pokrewnymi”.

Profesor Dejna wniósł wielki wkład w organizację łódzkiego ośrodka naukowego. Z licznych funkcji organizacyjnych, jakie tam pełnił, trzeba tu wymienić przede wszystkim takie, jak: organizator i pierwszy dziekan Wydziału Filologicznego UŁ, kierownik Zakładu Filologii Słowiańskiej, kierownik Katedry Historii Języka Polskiego i Filologii Słowiańskiej, sekretarz Łódzkiego Towarzystwa Naukowego (1953-1957), przewodniczący jego Wydziału I (1960-1981), a następnie wiceprezes (1982-94), redaktor naczelny „Rozpraw Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”.

Jest powszechnie uważany za twórcę łódzkiej szkoły dialektologicznej. Jest to niewątpliwie prawdą, ale niepełną, bo trzeba tu dodać, że wywarł wielki wpływ na badania dialektologiczne także w innych ośrodkach naukowych.

Wszyscy, którzy się z Nim zetknęli, wiedzą, że był życzliwym i dobrym Człowiekiem.

Katowice, listopad 2004.

* *O nauczaniu dialektologii na studiach uniwersyteckich* [w:] *Nauczanie przedmiotów historyczno-językowych i dialektologii polskiej w szkołach wyższych*, pod red. I. Bajerowej, Katowice 1988, s. 46.